

ב"ה

התקשרות

קונטרס שבועי לאנ"ש חסידי חב"ד לחיזוק ההתקשרות
לכ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדל בהרה"ק רלו"י מליובאוויטש
זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שיחות • אגרות • פניני חסידות לפה"ש • הלכות, מנהגים וטעמיהם • ניצוצות • זמנים

תתטז

ערב שבת-קודש
פרשת ויקהל-פקודי / החודש
כ"ו באדר ה'תש"ע

יוצא-לאור על-ידי
מכון ליובאוויטש שעל-יד
צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו – המרכז

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

כ"ו באדר ה'תש"ע – ד' בניסן ה'תש"ע

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ו'	כ"ו באדר	הלכות מלוה ולוה פרק ד-ו.	הלי מאכלות אסורות.. בפרקים אלו. פרק טו.	מ"ע קמב.
ש"ק	כ"ז באדר	פרק ז-ט.	פרק טז.	מל"ת רלט.
א'	כ"ח באדר	פרק י-יב.	פרק יז.	מ"ע קצט. מל"ת רמ.
ב'	כ"ט באדר	פרק יג-טו.	הלי שחיטה.. בפרקים אלו. פרק א.	מל"ת רמא. רמב.
ג'	א' בניסן	פרק טו-יח.	פרק ב.	מל"ת רלה.
ד'	ב' בניסן	פרק יט-כא.	פרק ג.	מל"ת רלו.
ה'	ג' בניסן	פרק כב-כד.	פרק ד.	מל"ת רלו.
ו'	ד' בניסן	פרק כה-כז.	פרק ה.	מ"ע קצח.

זמני השבוע *

צאת הכוכבים	שקיעת החמה***	מנחה גדולה	חצות היום והלילה	סוף זמן ק"ש	זריחת החמה	זמן ציצית ותפילין	עלות השחר**		תאריך
							72 ד' לפני הזריחה	120 ד' לפני הזריחה	
6.10	5.46.3	12.21	11.51	8.51	6.00	5.05	4.43	3.56	ו', כ"ו באדר
6.11	5.47.0	12.20	11.50	8.50	5.58	5.04	4.42	3.55	ש"ק, כ"ז באדר
6.12	5.47.7	12.20	11.50	8.49	5.57	5.02	4.41	3.53	א', כ"ח באדר
6.12	5.48.4	12.20	11.50	8.49	5.56	5.01	4.40	3.52	ב', כ"ט באדר
6.13	5.49.1	12.20	11.50	8.48	5.55	5.00	4.38	3.51	ג', א' בניסן
6.14	5.49.8	12.19	11.49	8.47	5.53	4.58	4.37	3.49	ד', ב' בניסן
6.14	5.50.5	12.19	11.49	8.46	5.52	4.57	4.36	3.48	ה', ג' בניסן
6.15	5.51.2	12.19	11.49	8.46	5.51	4.56	4.34	3.46	ו', ד' בניסן

* הזמנים מתייחסים לאזור המרכז. באזור ההרים והעמקים יש שינויים שעשויים להגיע למספר דקות.
 ** לגבי זמן עלות השחר הנהוג בחב"ד קיימות שלוש דעות. הבאנו את הזמנים לפי הדעה המוקדמת ביותר והמאוחרת ביותר, וראוי להחמיר לפי העניין.
 *** זמני השקיעה כאן הם לפי השקיעה הנראית. אולם אדה"ז בסידורו (יסדר הכנסת שבת) מכיר בשקיעה האמיתית, המאוחרת ממנה "בכמו ארבע מינוטין" (לשון אדה"ז שם. שיעור התלוי במיקום ובעונות השנה).

זמני הדלקת הנרות וצאת השבת

פרשת		ירושלים		תל-אביב		חיפה		באר-שבע	
דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש	דה"נ	צה"ש
ויקהל – פקודי	5:09	6:22	5:24	6:24	5:15	6:23	5:27	6:24	5:24
ויקרא	5:14	6:27	5:29	6:29	5:20	6:28	5:32	6:29	5:29

עורך ראשי: מנחם מענדל ברוד • עורך: נחמיה קפלון • הגהה: יוסף-יצחק אולידורט

מו"ל: מכון ליובאוויטש שעל-יד צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

יו"ר: הרב יוסף-יצחק הכהן אהרונוב

כתובת: ת"ד 14 כפר-חב"ד 72915, טל' 03-9607588, פקס: 03-9606169

ISSN 0793-7474 אינטרנט: www.chabad.org.il דואר אלקטרוני: chabad@chabad.org.il

החידוש בהעלאת הגשמיות במשכן ובתפילה

מה ההבדל בין ציווי המשכן בפרשיות תרומה ותצווה לנאמר בפרשיות ויקהל-פקודי? • קודם התחלת התפילה צריך האדם לרומם עמו את הדברים הנמוכים ביותר, הן בעצמו והן בזולת - באמירת "הריני מקבל כו" • וככל שהביטול נעלה יותר מלמטה, כך ניתן להמשיך יותר מלמעלה • משיחת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

מדברת מתוך גרונו".
ואף שכל הנשמות נמשכות מאצילות, הרי זה רק שרשם הוא באצילות⁵, מה שאין כן "נשמות דאצילות" פירושו שגם בהיותם למטה עומדים הם במדרגת האצילות.
הגם שיש חילוק בין הנשמות להכלים דאצילות, וכדאיתא באגרת הקודש⁶: "שכבר יצאו ונפרדו מהכלים", דקאי על נשמות דאצילות - אף-על-פי-כן הם עדיין במדרגת האצילות.

(ב) אופן קבלת דיבור ונבואה זו הוא - "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"⁷. ובוה גופא ישנם ב' פרטים: (א) משה "עמד על עמדו"⁸ בשעת גילוי הנבואה, ולא כמו שאר הנביאים, (ב) נבואת משה היתה בבחינת "זה" ולא בבחינת "כה"⁹. והיינו, שאצל כל הנביאים היה הגוף הגשמי מבלבל אפילו לגילוי בבחינת "כה", מה שאין כן משה רבינו היה גופו הגשמי כלי¹⁰ אפילו

א. בפרשת השבוע מסופר אודות ציווי משה רבינו לבני-ישראל על דבר בנין המשכן, וכן אודות בנייתו בפועל על-ידי בני-ישראל.
המשכן! שאודותיו ציוה הקב"ה את משה, כפי שמפורט בפרשיות תרומה ותצווה, והמשכן שעשו בני-ישראל, כפי שמסופר בפרשיות ויקהל ופקודי - מרמזים על שני סוגי משכנות, ובלשון רז"ל²: "משכן למטן משכן למעלן", ולכן נמנים כל הפרטים עוד הפעם.

ובפרטיות: כלי המשכן ולבושי הכהונה, כפי שנאמרו בראשונה (תרומה-תצווה), הם: (א) מהקב"ה, (ב) למשה רבינו, שהמעלה שבדבר ובפרט בעניין זה - היא בשלשה:

(א) שומע ומקבל הדיבור, משה, הוא נשמה דאצילות, דהיינו, שבהיותו כאן למטה היה כמו בעולם האצילות ממש³, וכמאמר רז"ל⁴ "שכינה

(5) ראה לקו"ש ח"א ע' 16. תו"מ ח"י"ב ע' 122. וש"נ.
(6) ס"כ (קל, א).
(7) ברכה לד, יו"ד.
(8) רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ז ה"ו.
(9) ספרי ופרש"י ר"פ מטות.
(10) והיינו שגופו הגשמי ה' רק בבחי' צנור שעלידו יומשך

(1) מכאן עד סוס"ב - הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר (באידיש), ונדפס בלקו"ש ח"א ע' 196 ואילך. במהדורה זו ניתוספו עוד איזה ציוני מ"מ, וכמה פרטים מהנחה בלתי מוגה.
(2) במדב"ר פי"ב, יב. ובכ"מ.
(3) ראה לקו"ת נצבים מט, ב.
(4) נסמן בלקו"ש ח"ד ע' 1087.

לבחינת "זה".

ג) מקום הקבלה - בהר סיני¹¹, שאז היה משה במדריגה נעלית יותר מכפי שהיה למטה, והראייה: בהיותו שם - "לחם לא אכל ומים לא שתה"¹², אף שגם לאחר שמשה "ירד מן ההר" היו אכילתו ושתייתו באופן אחר משאר בני־אדם.

מכל הנ"ל מובן, שמשכן כזה - אינו נעשה מזהב וכסף וכו' גשמיים¹³.

מה שאין כן כלי המקדש ולבושי הכהונה כפי שנכתבו בויקהל־פקודי - נעשו: (א) על־ידי בני־ישראל, שרוב הנשמות הן נשמות דבי"ע¹⁴, (ב) כאן למטה, ג) מזהב וכסף ונחושת כו' גשמיים.

ב. ואף־על־פיי־כן, מבלי הבט על גודל החילוק בין ה"בכוח" ל"בפועל" - מתי נתמלא תכלית הרצון של הקב"ה, ומתי התקיימה הבטחתו "ושכנת¹⁵ בתוכם"? - דווקא במשכן הגשמי של ויקהל־פקודי, ולא במשכן הרוחני ש"הראת בהר"¹⁶, כמו שכתוב במדרש שם.

כי, נתאוה הקדוש ברוך הוא להיות לו יתברך דירה בתחתונים¹⁷ דווקא, וכמבואר בתניא¹⁸, שקאי על עולם הזה "שאינ תחתון למטה ממנו". ואף שהוא גשמי וחומרי, ונוסף לזה יש בו חושך כפול ומכופל, כפי שמונה בפרטיות בתניא - אף־על־פיי־כן, מצד ענייני זה גופא, מתמלאת תכלית הכוונה בעולם הזה דווקא.

דבר הוי' (מהנחה בלתי מוגה *).

11) זח"ב קנט, א. וראה גם במדב"ר פי"ב, ח. וכנראה מדרשות חלוקות הן על הש"ס (מנחות כט, א). ומה שהקשה בעיני יעקב (שם ובברכות נה, א) - בזה שם מקשה לה ומפרק לה.

12) תשא לך, כח.

13) ראה במדב"ר שם: אש אדומה כו'.

14) תו"א (ר"פ משפטים) ד"ה ואלה המשפטים.

15) תרומה כה, ח.

16) שם כו, ל.

17) ראה תנחומא בחוקותי ג. נשא טז. ב"ר ספ"ג. במדב"ר פי"ג, ו. תניא רפ"ל. ובכ"מ.

18) רפ"ל.ו.

(* ושם, שאין זוכרים בבירור אם אמר: זכיוון שאצל משה הי' הגילוי ד"ה - מהות אלקות, ולא רק מציאות - לכן נמשך הגילוי גם בהגוף.

- על־פי זה מובנת יותר הקושיא ששואלים¹⁹ בנוגע לאבנים הטובות ש"הנשיאים הביאו"²⁰: כיוון שהיה זה מעשה ניסים²¹, איך אפשר היה לעשות מהם בגדי כהונה? וביאור הקושיא: כל תכלית המשכן והמקדש היא שיעשו אותם מדברים גשמיים דווקא, ואם כן, הרי זה צריך להיות לא מעשה ניסים, אלא עניינים המלוכשים בטבע.

ג. על־פי זה²² יובן גם מה שכתוב בירושלמי²³: "בכל יום אדם מתפלל שמונה עשרה . . כנגד י"ח ציוויין שכתוב בפרשת משכן שני".

"משכן ראשון" - נקרא בירושלמי המשכן שבפרשת תרומה־תצוה, ו"משכן שני" נקרא שם המשכן שבפרשת ויקהל־פקודי. וכיוון שב"משכן שני" נאמר י"ח פעמים "כאשר ציוה", לכן מתפללים ח"י ברכות.

ומבהיר הירושלמי על אתר: לכאורה, הרי ישנם י"ט פעמים "כאשר ציוה", ומתרין: "ובלכד מן ואתו אהליאב בן אחיסמך"²⁴ עד סופיה דסיפרא, כלומר, מונים רק את הלשון "כאשר ציוה" שנאמר גבי בצלאל ואהליאב יחד, אבל מה שנאמר "כאשר ציוה" בבצלאל לבדו, אינו נכלל בחשבון.

ולכאורה אינו מובן: (א) מהי השייכות דח"י ברכות שבתפילה לח"י פעמים "כאשר ציוה"? (ב) מהי השייכות דתפילה למשכן שני דווקא? (ג) מדוע מונים "כאשר ציוה" כנגד ח"י הברכות רק במקומות שנזכר גם אהליאב?

ויתרה מזו אינו מובן: על־פי הירושלמי²⁵ ש"תפילה" היא מלשון חיבור (וכמו "התופל כלי חרס"²⁶, "נפתולי . . נפתלתי"²⁷), שעניין התפילה הוא חיבור האדם המתפלל - לאלקות. אם כן, היה צריך להיות עניין זה שייך לבצלאל לבדו, שהוא משבט יהודה,

19) ראה מדרש הגדול שנעתק בתורה שלימה עה"פ (אות צה).

20) פרשתנו (ויקהל) לה, כז.

21) יומא עה, א.

22) מכאן עד סוס"ז - הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר (באידיש), ונדפס בלקר"ש ח"א ע' 199 ואילך. במהדורה זו ניתוספו עוד איזה ציוני מ"מ.

23) ברכות פ"ד ה"ג.

24) פרשתנו (ויקהל) לה, כג.

25) תו"א תרומה עט, סע"ד.

26) כלים פ"ג מ"ה.

27) ויצא ל, ח.

מקיפים למקיפים, ולמעלה עוד יותר – "השמימה", עצמות³⁶. לשם יש להעלות את הדברים הגשמיים. וכאמור לעיל – זוהי עבודה מלמטה למעלה. עבודה בדרך עבודת עבד. ואף שמצד זה גופא ישנו תענוג, אבל ענינה הוא עבודת עבד. הגם שנותנים על זה כוח מלמעלה, שזהו עניין "וישכם לבן בבוקר"³⁷, שבכל צפרא מאיר לובן העליון³⁸ – הרי אין זה אלא נתינת כוח בלבד, אבל העבודה עצמה היא מלמטה למעלה. ועל-פי זה יובן שייכות התפילה ל"משכן שני"

יותר מאשר לאהליאב, "למטה דן", כי: א) שבת יהודה הוא המעולה שבשבטים (כדאיתא במדרש²⁸ שמשמעם זה נבחרו בצלאל ואהליאב דווקא, להיותם המעולה שבשבטים והירוד שבשבטים), ב) יהודה הוא מלשון הודאה, ושייך בפרט לשמונה עשרה²⁹, כי עניין הדבקות שבתפילה יכול להיות רק על-ידי הודאה וביטול. ומדוע שייך עניין זה להזכרת אהליאב דווקא?

ד. על הפסוק³⁰ "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע

מתי נתמלא תכלית הרצון של הקב"ה, ומתי התקיימה הבטחתו "ושכנתו בתוכם"? – דווקא במשכן הגשמי של ויקהל-פקודי, ולא במשכן הרוחני ש"הראת בהר"

דווקא, כי שניהם עניין אחד – לקחת דברים גשמיים ועשייתם למשכן ודירה לו יתברך.

ה. מצד זה שהתפילה היא העלאה מלמטה למעלה, וצריכים להעלות אפילו את הדברים התחתונים ביותר, וכלשון הידוע שצריך לקחת אפילו את "נעלי-הבית" ("פֶּאֶנְטָאָפֶל")³⁹ – הנה כשם שאצלו גופא צריך לקחת עמו את כל כוחות הנפש, גם הכוחות הנמוכים, ולהעלות אותם, כמו כן הוא גם בכללות ישראל, שקודם התפילה צריך לקבל על עצמו מצוות "ואהבת לרעך כמוך"⁴⁰, כדאיתא בפרי עץ חיים⁴¹ ומביאו אדמו"ר הזקן בסידור⁴², צריכים לכלול עצמו עם כולם יחד, ולכן אפילו אותם מישראל שהם בבחינת אהליאב – כדאיתא במדרש: הירוד שבשבטים – גם אותם צריכים להעלות.

השמימה", איתא בזוהר³¹: "סולם דא צלותא" – תפילה. ובמדרש³² איתא: "סולם זה סיני" – תורה. ומבואר בחסידות³³ החילוק בין תורה ותפילה: תורה היא המשכה מלמעלה למטה, ותפילה היא העלאה מלמטה למעלה.

וזוהו "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (בעניין התפילה): הסולם "מוצב ארצה" – לא סתם "בארץ" (בי"ת שבש"א), אלא "ארצה", בתוספת ה"א, דהיינו שהוא נמשך לארץ³⁴, לענייני ארציות, למדרגה תחתונה בארץ³⁵. והעבודה היא, לקחת את הדברים התחתונים, עד לאלו שמתחת לארץ, ולהעלותם – לא רק "בשמים", מקיפים, אלא למעלה הרבה יותר – "שמימה" בתוספת ה"א,

(28) שמו"ר פ"מ, ד.

(29) תו"א ד"ה יהודה אתה (מה, ג). ד"ה יהודה אתה תרפ"ח (סה"מ תרפ"ח ע' נא).

(30) ויצא כח, יב.

(31) ח"א רסו, ב. ח"ג שו, ב. ת"ז תמ"ה (פג, א).

(32) ב"ר פס"ה, יב.

(33) ראה תניא אגה"ת פ"י. תו"א בראשית א, ג. סה"מ תש"ח ע' 80.

(34) ראה כלי יקר עה"פ.

(35) ראה ב"ד (שם, יב"ג): מוצב ארצה ויתיצבו בתחתית ההר כו', בבקעת דורא כו'.

(36) ראה סה"מ קונטרסים ח"ב שיט, רע"א.

(37) ויצא לב, א.

(38) תו"א ויצא כד, ב.

(39) ראה "רשימות" חוברת ר ע' 24. לקו"ד ח"א יד, א. נתבאר בשיחת פורים סמ"ח (לעיל ע' 154).

(40) קרושים יט, יח.

(41) ש"ג פ"ב.

(42) קודם מה טובו.

ו. וזהו עניין ח"י הברכות שבשמונה עשרה, כנגד ח"י פעמים "כאשר ציוה" שנאמרו ב"משכן שני", שבהם נזכר גם אהליאב - כי תכלית הכוונה היא לעשות גם מענייני "אהליאב" משכן, וכן בעניין התפילה יש צורך להעלות גם את "אהליאב"⁴⁷.

ז. כשם שבמשכן, הנה על-ידי העלאה מלמטה למעלה (ובפרטיות יותר - בעניין הקרבנות שהיו במשכן, שזוהי אחת העבודות העיקריות שבמשכן, הרי על-ידי העלאה) נעשה לאחרי זה ההמשכה מלמעלה למטה, "ושכנתי בתוכם" ("ריח ניחוח"⁴⁸), והם - ההעלאה וההמשכה - פעלו את העניין של "כאשר צוה", "צוה" מלשון "צוותא", התקשרות והתחברות⁴⁹, התקשרות הדברים הגשמיים עם עצמות, חיבור נברא ובורא, וכיוון שהכוח על התקשרות זו הוא ממש רבינו (ומשה רבינו שבכל אחד ואחד⁵⁰), לכן נאמר "כאשר צוה ה' את משה" -

כן הוא גם בעניין התפילה (דתפילות כנגד קרבנות תקנום⁵¹):

בשעה שישנה ההעלאה השמימה, שהמתפלל יודע שאין לו לפנות לאף אחד אלא להשם יתברך לבדו - על-ידי זה ממשיך הוא מלמעלה את כל ההמשכות הנצרכות אליו, רופא חולים ומברך השנים וכו', וההעלאה וההמשכה פועלים את החיבור ויחוד האדם עם אלקות, עד לייחוד היותר עליון, שהוא סיום התפילה "בשלום", - יחוד היותר עליון, כידוע⁵².

(מהתנועות ש"פ ויק"פ ה'תשח"י.

תורת מנחם כרך כב עמ' 200-204, 207-208)

והרי זהו עניין "ואהבת לרעך כמוך", כמאמר הבעל שם טוב⁴³ שמצוות אהבת-ישראל היא גם ליהודי הנמצא בקצווי תבל, שמעולם לא ראהו ולא היתה לו שייכות עמו.

בשעה שיהודי עומד להתפלל, דהיינו, שכבר עשה את ההכנות שיש לעשות קודם התפילה והוא כבר מוכן לעמוד להתפלל,

- והרי בעצם ענין העמידה להתפלל, ובפרט לאחרי ההכנות שקודם התפילה, הרי הוא נתעלה בעילוי נעלה ביותר, שהרי הוא מנתק עצמו מכל עניני העולם ועומד לפני הקב"ה⁴⁴ - עלול הוא לחשוב: איזו שייכות יש לו עתה עם יהודי שאינו שייך עדיין לתפילה, ואפילו לא בהכנות לתפילה, יהודי ירוד?

על כך אומרים לו, שמצוות אהבת-ישראל פירושה אפילו ליהודי הנמצא בקצהו השני של העולם, בקצהו השני של העולם שלו ברוחניות.

יתירה מזו אומרים לו, שמצוות אהבת-ישראל היא אפילו למי שמעולם לא ראהו - דהיינו אפילו קודם שעמד להתכונן לתפילה - ומעולם לא היתה לו שייכות עמו, כיוון שהלה הוא באין-ערוך אליו אפילו כפי שהוא קודם שעומד להתפלל, שנשמתו (היא אז רק) באפו⁴⁵.

ועניין זה הוא לא רק מצווה של אהבת-ישראל, שהיא יסוד כל התורה, אלא עניין שנוגע גם לתפילה שלו ולעליות שלו. אהבת-ישראל היא הכנה והקדמה לתפילה שלו.

והטעם לזה - כי סדר העלייה הוא שצריכים להגביה מהמדרגה התחתונה ביותר, כידוע⁴⁶ משל הגבהת הבניין על-ידי "ליווער".

ופשיטא, שגם בנפשו עליו לקחת עמו לא רק את "בצלאל" שבנפשו, אלא גם את "דן" וירוד שבנפשו. עליו להתפלל עם כל הכוחות יחד, ומכולם לעשות משכן לו יתברך.

(43) ראה כתר שם טוב (הוצאת תשנ"ט) בהוספות סקל"ג. ויש"נ (נעתק ב"היום יום" טו כסלו. וראה גם ש ג אדר א).

(44) ראה לקו"ש ח"ב ע' 349 ואילך. תו"מ חי"ד ע' 226 ואילך.

(45) ברכות יד, א. ונתבאר בהקדמת לקו"ת לג' פרשיות (אוה"ת בראשית כרך ו' תתרכ, א ואילך).

(46) תו"א בראשית ד, א.

הנשמה אינה בגלות וגם הגוף אינו בגלות

הראייה אינה משנה את המציאות!

מאחר שיהודי יודע ורואה שהכוונה הפנימית שבעניין הגלות היא - הגאולה, אין הוא מתפעל כלל מהעלם והסתר הגלות, ביודעו שהכוונה הפנימית בזה היא - הגאולה. אבל אף-על-פי-כן בא יהודי וטוען: הרי בפועל נמצאים בגלות?! - ומזה גופא שאומרים לו שאינו צריך להתפעל מהעלם והסתר הגלות, מוכח שנמצאים עדיין בזמן הגלות, כי בזמן הבית אין מציאות של גלות כלל, ואין מקום לומר שאין להתפעל מהעלם והסתר הגלות! הנה על זה אומרים לו - שצריך לצאת מהגלות - "דאלאי גלות!"

דהנה, כללות עניין הגלות אינו שייך ביחס לנשמתו, וכידוע הפתגם שהנשמה לא הלכה מעולם בגלות. ואפילו בנוגע לגוף הנמצא בגלות - הנה מאחר שעבודתו היא באופן שהגוף בטל וטפל לגמרי לגבי הנשמה, מובן שהעדר הגלות ביחס לנשמה פועל גם העדר עניין הגלות ביחס לגוף, היינו, שגם הגוף יכול לצעוק "דאלאי גלות"!!!

אבל אף-על-פי-כן - בא יהודי וטוען שאינו רואה כל זאת בגלוי! הנה על זה באה ה"נחמה" הידועה - המובנת מהפתגם הידוע שמחשבת ה"סוס" אודות ה"תבן" אינה משנה מאומה ממציאות הדבר:

כאשר יושבים יהודים במרכבה הרתומה לסוסים, ומדברים בענייני יחודא עילאה ויחודא תתאה, או בעניין מסויים בנגלה דתורה - הנה אף-על-פי שהסוסים חושבים אודות ה"תבן", וה"בעל-עגלה" חושב מתי יגיע כבר למחוז חפצו, ויוכל להתיר את הסוסים מהמרכבה כו', לשתות חמין ולנוח מעמל הדרך - אין זה משנה מאומה בכללות העניין דייחודא עילאה וייחודא תתאה!

והנה, אצל כל אחד ישנו ה"סוס" שבו - הגוף ונפש הבהמית, שמחשבתם אודות ה"תבן" - עניינים גשמיים, כי האדם נברא באופן כזה שהגוף זקוק לאכילה גשמית - "לחם לבב אנוש יסעד"... ועל דרך זה ישנו אצל כל אחד ה"בעל-עגלה" שבו - הנפש השכלית, וכאשר ה"בעל-עגלה" ישן, אז מונח ה"סוס" באכילת ה"תבן". ומאחר שה"בעל-עגלה" ישן, היינו, שהאכילה אינה לשם תאוה חס ושלום, אלא אכילה סתם, אזי נקל יותר להעלות זאת לקדושה, כמבואר בתניא (פרק ז'). ונוסף לזה: כאשר ה"בעל-עגלה" ישן אינו מסוגל לאכול באותה שעה, ולכן, אינו צריך להיזהר באותה שעה בנוגע לעניין האכילה, אלא בנוגע לעניין השינה בלבד.

ועל זה אומרים שמחשבת ה"סוס" וה"בעל-עגלה" אינה משנה מאומה ביחס לעניין דייחודא עילאה וייחודא תתאה, גילוי אלוקות גם אצלם כו'. ועל דרך זה מובן בנוגע להמדובר לעיל - שהטענה שאין רואים את הדברים בפועל ובגלוי, אינה משנה את המציאות האמתית!

(משיחת שבת פרשת ויקהל-פקודי, פ' החודש, ה'תשמ"ב. התוועדות תשמ"ב כרך ב, עמ' 1053-1055 - בלתי מוגה)

מלאך "תופר מנעלים"

ביאור מעניין לאיסור לבישת הנעליים ביום כיפור ובתשעה באב - בגלל מעלתם • התשובה המיוחדת של רבותינו נשיאינו לשאלת ברכת "שעשה לי כל צרכי" במוצאי ימים אלו • מה הקשר של תפילין עם נעליים, ומהי ההוראה הנפלאה מכינויו של המלאך מט"ט "תופר מנעלים"? • כשהרבי החליף נעליים אחרי כעשרים שנה * רשימה שנייה

דמסתבר הוא.

ועל-דרך-זה צריך לבאר גם בנעילת הסנדל דאסור הן ביום הכיפורים הן בתשעה באב. בהנוגע ליום הכיפורים - ראה לקוטי תורה שיר השירים דיבור המתחיל מה יפו סוף סעיף ג. ובפרי עץ חיים שער יום הכיפורים פ"ד (הועתק בנגיד למצוה) ובסידור מהרי"ק - באופן אחר קצת - לענין תשעה באב.

שוב מצאתי ברשימות הצמח צדק על איכה וזה לשונו: ט' באב ויום הכיפורים שניהם אסורים בנעילת הסנדל, אלא שזה מצד מעלה יתירה בעליות המלכות למעלה מבחינת נעל, וזה [ט' באב] להיפך. והרבי מעיר בכרך ד שם עמ' ת:

ואף שכתוב שם שזהו מטעמים הפכים, אבל על-כל-פנים ידוע שעומק רום מקושר עם עומק תחת כו' ומזה מובן שגם בתשעה באב... הענין דחליצת הסנדל שהוא למעלה מסנדל.

הוא בעצמו סנדלר!...

בהזדמנות מסויימת (תורת מנחם כרך ח"י עמ' 234), הביא הרבי את דברי אדמו"ר מהר"ש המבאר שבלבושים כמה בחינות: לבושי הראש ולבושי הגוף ולבושי הרגל. בעוד לבושי הראש והגוף הם לבושים דקים, שהם מצמר ופשתים, הרי לבושי

שאלת הנשיאים מהשביעי לראשון

ברשימתו ממוצאי יום הכיפורים תרצ"א רושם הרבי (רשימות היומן עמ' קסט):

על שאלתי אם לברך "שעשה כל צרכי" בנעילת הסנדל במוצאי יום הכיפורים, ענני [כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ] דחה זאת למוחר. וסיפר: כשהייתי ילד שאלתי שאלה זו את אבי אדמו"ר [מהורש"ב] נשמתו-עדן, וענני בלשון "דחה זאת וכו'". וכשגדלתי, סיפר לי, ששאלה זו שאל את אביו אדמו"ר מהר"ש נ"ע, וגם זה שאלה אצל הצמח-צדק נ"ע, והצ"צ נ"ע - אצל אדמו"ר הזקן נ"ע, וכולם ענו כנ"ל.

מלכות למעלה מנעל

בעניין הטעם לאיסור נעילת הסנדל ביום-הכיפורים ובתשעה באב כותב הרבי (אגרות קודש כרך ג' עמ' קמח; כרך ד' עמ' ת):

במקדש מלך לזהר ח"ב קעג, א כי ביום הכיפורים אין כל כך שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו. ועל דרך זה יש לומר, אשר בתשעה באב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאוה כל כך לשרות... ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמא

יחודים עליונים, בדוגמת היחודים שעל-ידי מצוות תפילין.

וענין זה קשור גם עם פרשת בראשית, שבה מסופר אודות "חנוך", וידוע שכאשר "לקח אותו האלקים" נעשה חנוך למט"ט, ומאז ענינו - לתפוך מנעלים ולייחד יחודים עליונים כו'.

ועד שענינו של מט"ט הוא - מליץ טוב על בני-ישראל [נוסף למלאך מיכאל שרם של ישראל], כמאמר "מט"ט קושר כתרים לקונו מתפילותיהם של ישראל", היינו שהוא פועל את כללות ענין הרצון למעלה כו'.

ולכאורה אינו מובן, שאל הרבי:

מדוע מדגישים שמט"ט תופר מנעלים - כיצד מתאים תואר זה לגודל מעלתו של מט"ט שהוא שר הפנים וכו', הרי התורה משתדלת שלא לדבר בגנותם של בעלי חיים, ואם כן, מדוע לא יכלה התורה למצוא עבור מט"ט תואר מתאים יותר מאשר תופר מנעלים, ועל כל פנים - יכלה התורה לומר ענין זה כפי שהוא ברוחניות, ולא תופר מנעלים סתם?

אלא בכך טמונה הוראה בעבודת האדם לקונו - שגם כאשר הוא סנדלר התופר מנעלים כפשוטו, עליו לדעת שתכלית הכוונה בזה היא - לייחד יחודים עליונים כו'.

וכפי שמצינו שאחד התנאים היה רבי יוחנן הסנדלר - והרי אין עניין יוצא מידי פשוטו - שהוא עסק בתפירת מנעלים, וביחד עם זה היה תנא וכו'.
[ראוי לציין כאן את דברי הרה"ק רבי לוי יצחק, אבי כ"ק אדמו"ר, בהערותיו לפרשת ואתחנן עמ' תנר, המדגישים את הקשר של ברכת המנעלים לתפילין:]

"ברכת שעשה לי כל צרכי על לבישת מנעלים, ברכת אוזר ישראל בגבורה על תפילין של יד. כי תש"י הוא בזרוע שמאל דגבורה, ברכת עוטר ישראל בתפארה על תפילין של ראש שהם כמו עטרה על הראש. ומנעלים שייכים לתש"ר ותש"י כמו שאמרו רז"ל בשבת דף ס"א עמוד א' כתפילין כך מנעלים.. כפי הסדר דמלמטה למעלה, מתחילה לבישת מנעלים שעשה לי כל צרכי ואחר כך אוזר ישראל בגבורה תש"י, ואחר-כך עוטר ישראל בתפארה תש"ר".]

הרגל הוא לבוש גם מעור בהמה ועד לערדליים ("קאלֶאָשן");

והרבי התבטא:

ואילו הוא צריך לנעול שני זוגות ערדליים?... להתמסר לגמרי עבור עניינים אלו?!

בהתוועדות שבת-קודש פרשת בראשית תשמ"ב (תורת מנחם - התוועדויות תשמ"ב כרך א' עמ' 304) הביא הרבי את הסיפור הזה:

סנדלר גוי גנב פעם מיהודי זוג תפילין, וכאשר ראו אצלו את התפילין וטענו שגנב אותם - אמר שהוא "סאם סאפאושניק", הוא בעצמו "סנדלר" ועשה לבד את התפילין. הוא ראה שהתפילין עשויות מעור בהמה ומאחר שהוא היה סנדלר והיה תופר נעליים מעור בהמה, טען שהוא בעצמו עשה את התפילין!

בהמשך לכך ציין הרבי:

הנה כאשר מדובר אודות "סנדלר" - אי אפשר להתווכח עמו כי על כל דבר צריכים להביא לו ראיה מענייני "סנדלרות", וגם כאר מביאים ראיה מענייני "סנדלרות", צריכים להתווכח מי מהם "סנדלר" מומחה יותר, הוא או זה שמדבר עמו!

וחבל על הזמן שיתבזבז על הוויכוחים עם הסנדלר - כדאי יותר לנצל את הזמן כדי לפעול על יהודי שמוכן לקבל ולקרבו לנשיא הדור, על-ידי לימוד תורה של נשיא הדור או על-ידי קיום מצווה כו', שהרי מצווה גוררת מצווה, ודבר תורה אחד מעורר תשוקה ורצון לדעת דבר תורה נוסף (או לדעת כיצד הגיעו למסקנה זו וכו').

והוסיף ואמר:

סיפור זה, אינו בדרך צחות בלבד - (כמובן מזה שמספרים סיפור זה לילדי-ישראל הלומדים ב"חדרים", וכמדומה שסיפור זה מובא באחד ממוכתבי כ"ק מו"ח אדמו"ר) - אלא טמונה בו הוראה, ובנוסף לכך יש לו מקור בתורה:

איתא בחז"ל שמה שאמר אברהם אבינו "אם מחוט ועד שרוך נעל" - הרי זה מרמז על מצוות חליצה ומצוות תפילין. וכאן רואים את הקשר שבין תפילין לנעליים הנעשים על-ידי "סנדלר" (כבסיפור הנ"ל).

כמו כן נאמר בספרי קבלה וחסידות שמט"ט תופר מנעלים ועל כל תפירה ותפירה הרי הוא מייחד

נעלי כ"ק אדמו"ר

בעת קריאת מגילת אסתר, נהג הרבי להכות קלות פעם אחת בחלק הקדמי של רגלו (לפעמים הימנית ולפעמים השמאלית) מבלי להרימה לגמרי (ולפעמים אינו מכה כלל).

בעת קריאת "המן" עם כינוי, כאשר הקהל מכה את המן, היה הרבי מגביה רגלו מעט ומניחה קצת קדימה, ואז מכה (כנ"ל) פעמים רבות (לרוב יותר מעשר פעמים) למשך זמן רב יותר. בסיומו מחזיר את הרגל למקומה.

הרבי היה נוהג לנעול נעליים שחורות פשוטות, ומקום העקב של הנעל השמאלית היה מקופל פנימה, כשהוא דורך עליו בעקב רגלו ויש אומרים שהדבר נבע מייסורים, ר"ל, ברגליו. במשך כעשרים שנה לא נעל הרבי נעליים חדשות, אלא השתמש באותו זוג נעליים.

ביום ו' ערב־שבת־קודש כ"ו במרחשון תש"נ נכנס הרבי לתפילת מנחה בכיתו ולרגליו נעליים חדשות (שבהן לא היה קיפול כלפי פנימה כנ"ל בנעליים הישנות).

המשמש בקודש הרה"ח ר' שלום בער גנזבורג מסר את הידוע לו בנושא ('בקודש פנימה' עמ'

75): "כידוע, הרבי נעל אותן נעליים במשך עשרות שנים, אף שהן כבר היו קרועות. פעם אחת, בעת ששהיתי עם הרבי בכיתו, הרגשתי שזה זמן מתאים לדבר עם הרבי בעניין זה, ואמרתי שיש בכית נעליים חדשות ואולי יחליף הרבי את נעליו.

"להפתעתי, השיב הרבי: 'לייג דאָס אַוועק באַ מיר, און ביי אַ געלעגענהייט וועל איך זיי אַנטאָן' [=הנח אותם אצלי, ובהזדמנות אנעלם]. הנחתי אותן, ובאחד הימים שלאחר מכן ירד הרבי לתפילה כשהוא נועל את הנעליים החדשות - כפי שהבחין הקהל".

נסיים בדברי הרבי באחרון־של־פסח תשח"י (תורת מנחם כרך כב עמ' 256-255):

"נעל" אמור על נעל דשכינתא, שכל ההמשכות הם על־ידי לבוש הנעל... וכיוון שכל הגילויים תלויים במעשינו ועבודתנו... הרי מובן שכדי לבוא אל הגילוי של "והדריך בנעלים", הרי זה באמצעות מצווה שנעשית ברגלים... וכמו "רץ לדבר מצווה", על־ידי־זה שדורכים בנעליים בפשטות, ובפרט כאשר הולכים ב"תהלוכה" מהלך רחוק שיש בזה טירחא יתרה - הנה על־ידי זה זוכים לעניין "והדריך בנעלים", שזוהו אחד הענינים היותר נעלים שבבקיעת הנהר דלעתיד.

מינוי ל'התקשרות'

אפשר לקבל את גיליון 'התקשרות'

ישירות הביתה באמצעות הדואר

מינוי לשנה: 177 ש"ח (ב-4 תשלומים)

מינוי לחצי שנה: 88 ש"ח (ב-2 תשלומים)

את השם, הכתובת והתשלום יש להעביר לפי הכתובת:

'התקשרות', מחלקת המנויים, ת"ד 14 כפר-חב"ד 60840.

כמו-כן אפשר להירשם בטלפון ולשלם בכרטיס אשראי, בטל' 072-2770130

שואלין ודורשין בהלכות הפסח (א)

הכלים כלל, תבוא עליהם ברכה'.
 'סדר לדוגמה': בימים הסמוכים לחג הפסח רצוי להראות לתלמידים עריכת הסדר, שעל-ידי זה יחקקו בזיכרונם ההלכות הקשורות בעניינים אלו, אך יש להתבונן ולסדר זאת באופן שלא לנגוע במנהגי אבותיהם⁸.

חלוקת מצה שמורה: מתקנת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, להשתדל - ובפרט רבנים, שו"ב וכל העוסקים בצורכי-ציבור - לשלוח לחג הפסח למכיריהם (על-כל-פנים להסדרים) מצות עגולות אפיויות-יד, ודווקא מצות שמורה, וכן במקומות שמסדרים סדרים כלליים (כמו במלונות וכדומה) יסדרו זאת המארגנים⁹. בפרט - יש לדאוג לתלמידי מוסדות חינוך חב"ד ולהוריהם¹⁰. השיעור המינימלי לחלוקה זו הוא: 'כוזית'¹¹.

סדרים פומביים: הרבי הציע, שהרבנים שבכל אתר ואתר יערכו סדרים פומביים, היינו - כל אחד מהם יערוך את ה'סדר' שלו, ביחד עם בני ביתו ותלמידיו וכו', "ברחובה של עיר", ויזמין את כל תושבי המקום להשתתף ב'סדר הפומבי'. לפרסם מודעות בעיתונות המקומית, שהרב המקומי עורך 'סדר פומבי' הפתוח לקהל הרחב, במקום פלוני ובזמן פלוני, וכל הרוצה יוכל להשתתף בסדר, לקבל ארבע כוסות ושלוש מצות וכו', ובהדגשה - שאין דורשים דבר מן המשתתף, לא תמורה כספית ולא אחרת, וגם לא מחויבות להישאר עד סיום הסדר, אלא כל הרוצה יוכל להיכנס ולצאת ברגע שירצה¹².

(7) ראה במבוא לס' הנ"ל, אות י'.

(8) אג"ק כרך י עמ' ש.

(9) ספר-המנהגים עמ' 37.

(10) אג"ק כרך יב עמ' שמג וכרך יא עמ' פו.

(11) אג"ק כרך יב עמ' שמג וכרך יג עמ' יא.

(12) 'התנועות' תשמ"ו ח"ב עמ' 851, מ"ד בעת ביקור הרבנים הראשיים לארה"ק.

תכנון נסיעות: מענה הרבי: "הנוהג בישראל, שבחג הפסח נמצאים ביחד איש וביתו (ובביתו), ובפרט ראש המשפחה. נוסף על שקשה ביותר להדר כפי הרצון בענייני פסח - כשנמצאים במקום אחר. וקל להבין"¹.

יש להתחיל בהכנות ל'מבצע פסח', כולל לדאוג למעות חטיף², מזון ולבוש³, וכן לחלוקת מצה שמורה כדלהלן.

הגדות: כדאי שיהיו לכל ילד סידור, חומש, ולהבדיל - קופת צדקה, משלו, וכן ספרי-קודש אחרים. ובעניין שהזמן גרמא - הגדה של פסח. ומה טוב - שקודם החג יקנו לכל ילד סידור חדש וכיוצא-בזה⁴, מה שיוסיף לו חיות ומרץ להשתמש בזה בפועל⁵.

כלים: 'המנהג פשוט במדינות אלו... שלא להשתמש בפסח בשום כלי זכוכית שיש לחוש בו שמא עירו לתוכו משקה חמץ חם, או שמא נשתהה בתוכו משקה חמץ מעת-לעת"⁶. הנוהרים שיהיו להם כלים מיוחדים לפסח, ושלא להזדקק להכשרת

(1) היכל-מנחם כרך ג' עמ' קצג.

(2) שו"ע אדמו"ה ז' סי' תכט ס"ה ואילך. והעירו שברמ"א שם ס"א קושר זאת, ובוא"ו החיבור, לענין 'שואלין ודורשין', עיי"ש (ראה סיפורי-חסידים, מועדים, סיפור 294).

(3) ראה 'התנועות' תשמ"ב ח"ב עמ' 977, תשמ"ח ח"ב עמ' 303, תנש"א ח"ב עמ' 399,339 ועוד.

(4) במכל-שכן ממה שעל-פידין (רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הי"ח. טושי"ע ושו"ע-אדמו"ה ז' או"ח תקכ"ט ס"ז) צריך לקנות לו קליות ואגוזים.

(5) ספר-השיחות תשמ"ח ח"א עמ' 343. ואכן נדפסו ומופצות ע"י מרכז צא"ח באה"ק לשם כך הגדות מיוחדות בהוצאת קה"ת עם חוברת תמונות צמודה, שהוכנו בהתאם להוראות מפורטות שנתקבלו מהרבי בנדון.

(6) שו"ע אדמו"ה ז' סימן תנא סעיף עג. וכן נמוץ המנהג בין אנ"ש שלא להכשירם גם מאיסורים. וראה בס' 'הגעלת כלים לפסח' פ"ג סעיף נט. ולגבי דורלקס ופירקס וכו' דנו רבות בספרי השו"ת, ראה בס' הנ"ל פ"ג סעיף שעה.

שמים מעורבים בהם, לכוס או לקערה, בודקים שלא יהיו בכלי פירוורי מצה [כלי עם דבר לח שנפל בו פירור מצה, נמנעים מלהשתמש בו בפסח זה]¹⁷. מצד החינוך - גם הקטנים צריכים להיזהר ממצה שרויה¹⁸.

* נוהרים משתיית יי"ש בפסח¹⁹.

* כשהסירו את החותמות מבקבוקי היין, נזהרו שה'פותחן' (שבאמצעותו פותחים את הבקבוק) לא ייגע ביין עצמו²⁰.

* הרבנית רבקה נ"ע אמרה שאצלם לא שטפו את הביצים לפני פסח²¹.

* זה כמה שנים מנהגנו לא לקחת קידה וקינמון לאחרות (וכן לא להשתמש בתבלינים בכלל) מחשש תערוכת חמץ²².

* רבנו הזקן אמר: "בפסח אין צריך לכבד זה את זה באכילה ושתייה, אבל [אם סומך על המארח] מותר ליטול בעצמו"²³.

מכירת חמץ: נכון להפיץ שטר-מכירה קצר שיוכלו לצרפו לשטר הכללי, או ייפוי-כוח מתאים לכל המקומות שבהם נמצאים חמץ וכלי-חמץ¹³. יש לצרף לעניין זה גם אנשים שעלולים ליטול חלילה מן החמץ בפסח¹⁴.

הידורים שונים¹⁵

* אין אוכלים מצות מכונה, ואין נותנים אותם אפילו לילדים¹⁶.

* נוהרים ביותר ממצה שרויה. ולכן המצות שעל השולחן מכוסות [בפועל: כל אחד אוכל לעצמו מתוך שקית. אוכלים את המצה לפני הבאת התבשילים על השולחן, מסלקים את השקיות ואז אוכלים ושותים משאר מרכיבי הסעודה. למעשה, אף אין מטגנים מצה במי-פירות], שמא תיפול עליהן טיפת מים, וכן שלא ייפלו מפירוורי המצה למים או למרק. קודם ששופכים מים, או משקאות

13) אג"ק כרך כ עמ' קפ.

14) 'שערי הלכה ומנהג' אר"ח ח"ב עמ' קד.

ושם (כדי להפיס דעת המערערים): מובן שיזהירו את המוכרים שאסור להם לעשות זאת. אבל גם אם יעברו על איסור זה (1 - פשיטא כמה מהנ"ל לא יעשו זה. 2) גם בנוגע להנחשדים - ודאי כוודאיות התיקון - לא הווי. 3) אפילו בנוגע להנטול - לכמה דעות לא בטלה המכירה [כן משמע דעת אדמוה"ז סי' תמח סעיפים יג-יד] כי אם גוזל הוא מה שנטול ותו לא מידי. אפילו להאומר [א"ה: ראה שו"ת משה-שכיר ח"ב סי' קיח] דבטלה המכירה - י"ל דזהו מכאן ולהבא - וניצל מאיסור בלי-יראה ובלי-מצא עד שעה זו. ולא שאין בו מעשה - לכמה דעות אין לוקין עליו אף בעשה מעשה [לעבור עליו]. 5) אפילו למאן-דאמר דלוקין עליו - צ"ע מה מכריע: כל שמונת ימי הפסח באיסור דבלי-יראה ובלי-מצא אלא באופן שאין לוקין - או זמן קצר יותר, אלא שרגע אחד - רגע ביטול הקנייה - קאי בלאו דלוקין עליו. 6) אפילו אם-תימצילומר דבטלה המכירה למפרע - הנה אדרבה לפי זה יש לומר שאין כאן מעשה ואין לוקין על זה, כי מעולם לא היתה כאן מכירה, ואין מקום לקנייה בתוך חג הפסח.

ולבסוף, ע"פ הוראותיו ותיקוניו של הרבי, וכדי שיהא נכון לכל הדעות, נוסף הנוסח דלהלן לשטר המכירה:

"ישראל המוכר או בא כוחו יהיה, באם ירצה, מורשה מהנכרי הקונה ושלא על מנת לקבל פרס, למכור בשבילו או לתת במתנה מהעניינים הנמכרים".

15) ב'רשימות', חוברת לח עמ' 9, איתא: "כ"ק אדנ"ע היה אומר, שאין לנהוג בהידורים בחג המצות - הטעם שלא יחול בקבלה בנדר. כ"ק מו"ח אד"ש". ולא נפרש, הלא רבותינו נהגו בהידורים רבים ביותר, ומן הסתם התנו שיהיה 'בלי נדר'.

16) 'תורת-מנחם - התועודיות' תשי"א ח"ב עמ' 7. ראה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' כט-לא על היחס למצות מכונה.

17) ספר-המנהגים עמ' 41. האמור בסוגריים - ע"פ 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' מט, מה. (המכניסים מצה ישנה לתנור לחממה כדי להחזיר טריותה - אין בזה חשש 'שרויה').

18) 'התועודיות' תשמ"ח ח"ג עמ' 111 הערה 258. והנאמר בשיחה הנ"ל דשנת תשי"א שאין להקפיד בזה, הכוונה לקטנים ביותר שטרם הגיעו לחינוך, שעדיף להאכילם שרויה מאשר מצת מכונה. ואף בנושא קטניות, אף שאדה"י (תנג ס"ג) מזכירו רק כמנהג, מסתבר שעדיף להאכילם 'שרויה' שהחשש בו רחוק ורק ממידת חסידות (והרי באח"ש"פ מקילין בזה), על פני קטניות שהמנהג ברור לאיסור (כך פסק ונהג בביתו הרה"ח ר' אברהם צבי הכהן ע"ה מירושלים ת"ו). וכנראה שיש מרבני אנ"ש כיום הסוברים אחרת, וצ"ע אם יש לדעתם מקור נאמן. וראה בשו"ת קנין תורה ח"ב סי' פ. פרדס חב"ד גיליון 17 עמ' 175).

19) לחששות שבוה, ראה שו"ע אדמוה"ז סי' תנא, מד. שו"ת הצמח-צדק או"ח סו"ס נא. למעשה אוסרים גם אם בטוחים לחלוטין בכשרותו - 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' נד וש"י, ושם בעמ' נו שלא נוהרו בהנאה ממנו.

20) לקוטי-דיבורים עמ' 846.

21) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' טד, מלקוטי-סיפורים עמ' רסא. ומביא שם שכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע הקפיד על הבחורים בליובאוויטש שהידרו לרחוץ. בזמננו יש החוששים לכוהל בסימון שע"ג הביצים, ומשווקים במיוחד בלא סימון.

22) ספר-המנהגים עמ' 39. ובפועל נמנעים ככל האפשר ממוצרי תעשייה בכלל (ראה מכתב המד"א דכפר-חב"ד בנידון ב'כפר חב"ד' גיליון 759 עמ' 64).

23) 'היום-יום' עמ' מז. ספר-המנהגים עמ' 42. והיינו רק כדי שלא לגרום הרגשת אי-נוחות למישהו ולהביאו לבטל הידוריו, אבל ודאי שיש לארח ולתת האפשרות לקחת, אם סומך על המארח. ראה ספר-השיחות תש"ה עמ' 91 ועוד. 'אוצר מנהגי

* יש המניחים בד וכדומה בראש הברז, לסינון המים.³²

* בס' 'תשבי' ועוד מובא, שיש הנמנעים מלהזכיר שם 'לחם' בפסח. על הרבי מסופר שכשאמרו לו על חדר מסויים שיש בו 'חמץ', הגיב ואמר: לא כדאי להזכירו בפסח.³³

* אין נמנעים מלהכין בפסח מיני מאכל (ומאפה) הדומים למאכלי חמץ.³⁴

* לפני פסח מבשלים ומסננים בחד את הסוכר המיועד לפסח, כדי לוודא שאין בו לכלוך כלשהו. יש שנוהגים כמנהג רבותינו נשיאינו עצמם, ואינם אוכלים כלל סוכר או מוצרים המכילים אותו בפסח, אך הרבי אמר שאינו יודע אם זו הוראה לרבים.³⁵

* נזהרים ממאכל שנפל על הרצפה, ולכתחילה אף אין משתמשים בכלים שנפלו על הרצפה.³⁶

* אוכלים רק פרי או ירק בעל קליפה³⁷, ומקלפים אותו לפני האכילה (אפילו עגבניות ותמרים) בסכין המיוחדת לכך, שאין משתמשים בה לחיתוך מאכלים.

* נוהגים שלא לאכול דגים מלוחים ('הרינג') בפסח.³⁸

* הצמח-צדק אסר אכילת צנון בפסח, ללא מתן טעם.²⁴

* רבותינו היו אוכלים דגים בפסח.²⁵

* כנראה, הרבי לא היה שותה תה בפסח (אבל בכלל, הקלו בזה גם רבותינו).²⁶

* הרבי היה אוכל מאכלי חלב בפסח²⁷ (מזה נראה שאין חשש בעצם השימוש בחלב, אבל אלה הנוהרים מאכילת מוצרים תעשייתיים, נמנעים גם מחלב ומוצריו, כשאינם תוצרת בית).

* בין כלי הפסח של רבותינו נשיאינו היו גם צלחות עם פסי זהב בשפתן.²⁸

* אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היה צריך לאכול בפסח שקדים מתוקים לרפואה, והקפיד שיקנו אותם (קודם הפסח) בחנות שאינה מוכרת כלל מוצרי חמץ.²⁹

* בדבר 'דירת פסח' או מטבח מיוחד לפסח - "לא ראיתי ולא שמעתי רבותינו נשיאינו נוהגים כן".³⁰

* אחד החסידים נהג להכין לעצמו מים לכל החג, ואחר-כך, כשהיה קשה עליו, רצה לבטל המנהג על-ידי התרת-נדרים, והורה לו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב שלא לבטלו, אף שאדמו"ר בעצמו לא נהג בזה, מכיוון שמנהג זה הוא מהנהגות הבעש"ט.³¹

32) כשהיה הרבי מסייר במוסדות החינוך קודם עריכת ה'סדר', אירע שהעיר לכך את תשומת ליבם של האחראים, וכן העיר שיש לבדוק מפעם לפעם את המסנתת שלא ייכנסו בה עניינים בלתי רצויים. הרב טובי' שי' זילברשטרומ מסר שהדבר אירע כמה פעמים, ומשמעות הדברים היתה להיפך - שהרבי אינו גורס הידור זה, ורק אם עושים כך, יש לבדוק זאת לעיתים קרובות.

33) מליל-הסדר תשל"ט, 'התקשרות' גיליון לח עמ' 13, 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' סו. אגב, הרבי נמנע מלאכול מאכל שאמרו עליו בטעות שהוא 'קניידלאך' - 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' מז. (וראה סיפור זה גם ב'כפר חב"ד' גיליון 759 עמ' 44 ועמ' 158).

34) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' סד.

35) 'המלך במסיבו' ח"א עמ' שז. וראה בארוכה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' נ ויאילך. ושם, שכבר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אמר שאינו אוהב שמחקים אותו בזה.

36) בס' 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' ס (ללא ציון מקור) כתב שיש הקולפים ואוכלים את המאכל. ולעניין כלי, כתב שנמנעים משימוש בו אף בדיעבד באותה שנה.

37) למשל, אין אוכלים כרוב וכדומה. ו"א שגם חסה אין אוכלים מחוץ למרוז וכורך בליל-הסדר.

38) שם עמ' סא, עיי"ש (המציאות כיום היא, שבדגים-מלוחים ללא עיבוד הבעיה היא האנזים לריכוך שיש בו בעיית כשרות וגם בעיית הפסח, ובדגים מעובדים ייתכנו גם גלוקזה וחומרי-טעם, שעלולים להיות חמץ ועכ"פ קטניות).

חב"ד' עמ' סז, וש"נ.

24) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' סב. לגבי שום, אין מנהגו לאסור (בשם הגר"י לנדא ע"ה. וראה מה שהביא בזה בס' שבח-המועדים תשנ"ג עמ' 195).

25) שם עמ' ס. וכנראה קנו והכינו אותם לפני פסח, כמנהג הפשוט המובא שם.

26) שם עמ' נג, ששתה במקומו חלב מהול במים חמים. במקום אחר פורסם מפי המש"ב שהשתייה בימי הפסח היתה מיץ תפוזים שנשחט בבית. ב'אוצר' בעמ' הנ"ל מובא שנהגו לשתות תה, ועל אדמו"ר מהור"י צ' - מובא בעמ' מז.

27) מפי הרה"ח בנימין שי' קליין (תשורה, נה"ח, ח' אדר תשנ"ו, עמ' 29). ו"א שגם אדמו"ר מוהרש"ב ואדמו"ר מהור"י צ' אכלו מאכלי חלב בפסח. וראה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' מז אות ו ועמ' נג אות י.

28) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' ס"ע נט, מהרה"ח ר' רפאל-נחמן הכהן ע"ה בשם הרה"ח רש"ב זיסלון ע"ה.

29) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' סד, מהרה"ג ר' יעקב לנדא ע"ה. 30) ליקוטי-שיחות כרך לב, עמ' 204 בהערה. ומציין שם ל'דרכי חיים ושלום' ה'ל' פסח סי' תקעב, שבעל המנחת-אלעזר נהג כן (ועי' ס' 'מהרי"ל' - מנהגים' הוצאת מכון ירושלים עמ' תרל"ו אות זז).

31) 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' נז. ויש מאנ"ש הנוהגים בזה גם כיום.

הלכות ומנהגי חב"ד

שבת-קודש, פרשת ויק"פ / החודש

כ"ז באדר, ממברכים החודש

אין אומרים "אב הרחמים". התוועדות בבית-הכנסת.

יום שני

כ"ט באדר, ערב ראש-חודש ניסן

מי שיש לו יארצייט בחודש ניסן, יעלה היום לבית-העלמין.⁷

יום שלישי

א' בניסן - ראש-חודש

[מנהגי ראש-חודש פורטו לאחרונה ב'התקשרות' גיליונות: תת"ח, תתי"ב].

שחרית: "יעלה ויבוא". חצי הלל.⁸ "ואברהם זקן... זכדיה..." ג' פעמים. קדיש-תתקבל. שיר-של-יום, הושיענו, ברכי נפשי, קדיש יתום.

קריאת התורה. אשרי, ובא לציון, יהללו. הכנסת ספר-תורה. חליצת התפילין. הנחת תפילין דרבנן, תם, קריאת-שמע, פרשיות: 'קדש' 'והיה כי יביאך', שש זכירות וחליצת התפילין. מזמור (כלשהו, כדי לומר את הקדיש), חצי קדיש, מוסף.

אמירת ההלל כסדר התפילה חשובה יותר מאמירתו בציבור.

אחרי התפילה, שיעור התהילים ומשניות האבלים - אומרים את ה'נשיא'.

יום התוועדות. ההתוועדות - בבית-הכנסת.⁹

השכם בבוקר - אמירת תהילים בציבור.¹ אחר-כך לומדים בציבור במשך כשעה מאמר חסידות שיהיה מובן לכולם, ואחר-כך התפילה.²

רצוי להכין את ספר-התורה המיועד לקריאת פרשת החודש קודם התפילה, כדי למנוע טרחא דציבורא.³

מוציאים שני ספרי-תורה. בראשון קוראים לשבעה עולים בפרשת השבוע. מניחים את ספר-התורה השני על הבימה (ונשאר על הבימה עד הקריאה בו)⁴, ואומרים חצי קדיש. הגבהה וגלילה. בספר השני קוראים למפטיר את פרשת 'החודש': "ויאמר... החודש הזה... תאכלו מצות" (שמות יב, א-כ).

אם יש רק ספר-תורה אחד אין מגביהים אחר חצי קדיש אלא גוללים לפרשת החודש. ומגביהים וגוללים לאחר גמר המפטיר. אולם את החצי קדיש אומרים תמיד אחרי הקריאה שלפני עליית המפטיר. הפטרה: "כה אמר... בראשון באחד לחודש... עולת תמיד" (יחזקאל מה, יח-מו, טו)⁵.

אם קרא את הפטרת השבוע או כל הפטרה אחרת, קורא אחריה הפטרת פרשת החודש, ואם נזכר אחר הברכות - קורא אותה בלא ברכה.⁶

המולד: יום שני בשעה 3:11 אחה"צ ו-13 חלקים.

ממברכים החודש: ראש-חודש ניסן ביום השלישי.

1 רגילים לומר זאת בחליפה וכובע, והנשואים בחגירת אבנט, כפי שנהג הרבי וכל הציבור עמו (ולכאורה כך יש לנהוג גם כשמשלימים זאת אחר-כך).

2 ספר-המנהגים עמ' 30.

3 לוח 'דבר בעתו'.

4 שערי-אפרים, שער י, סי"ב.

5 לוח כולל-חב"ד. ספר-המנהגים, עמ' 33.

6 לוח כולל-חב"ד, ש"פ מקץ.

7 הוראת הרבי להרבנית קרסיק ע"ה מת"א, שאין עולים לבית-החיים בחודש ניסן כלל (כך מסרו בני המשפחה. ועדיין צ"ב).

8 יש עניין מיוחד להתפלל תפילת שחרית זו בציבור, כדי לומר הלל בציבור, ובפרט שבראש-חודש יש אומרים שאין ממברכים עליו אלא בציבור (רמ"א תכ"ב, שו"ע אדה"ז תפ"ג).

9 היום-יום, ל' ניסן.

גם בשבת)¹⁹ הנדפס בסידורי תהילת ה'20. גם כוהנים ולוויים אומרים אותו²¹.

ברכת האילנות: מברכים אותה רק²² בחודש ניסן²³.

חודש ניסן

בכל החודש אין אומרים תחנון¹⁰, 'אל ארך אפיים'¹¹ ו'למנצח... יענך'¹² בימות החול, "אב הרחמים" לפני מוסף שבת, ו"צדקתך" בשבת במנחה¹³. אין מתענים אלא חתן ביום חופתו ובכור בערב־פסח¹⁴.

נשיא: מצווה לחזק את המנהג¹⁵ לקרוא¹⁶ אחרי התפילה¹⁷ (אחרי אמירת תהילים¹⁸) בכל יום החל מהיום עד י"ג ניסן ועד בכלל, דבר יום ביומו בפרשת הנשיאים. היום מתחילים "יהי ביום כלות משה" ומסיימים "זה קרבן נחשו בן עמינדב" (במדבר ז, א-ז). אחר־כך אומרים את ה"יהי רצון" (אומרים אותו

19) היום־יום, ר"ח ניסן. ספר־המנהגים, עמ' 36. וראה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' ד-ו.

20) עמ' 473. לכאורה צריך לנקד שם "פְּרָשָׁה".

בס' 'קב הישר' מהדורת הרב שיינברגר תשנ"ג, פרק פה (דף תנג, א"ב), הנוסח הוא: **"דמתחזינין** [ולא כהתיקון 'דמתרחשינין', עיי"ש] כציפרים, ומצפצפין בשבחין [כ"ה במקור, ס' יסוד־יוסף, ע"פ הזוהר דלהלן], ומצלאין על... ותעייל הנך **ציפריא קדישין** [אצלנו 'ציפרי קדישין'] לאתר קדישא דאיתמר עליהו [ונוסחנו הוא כבס' יסוד־יוסף, "עליה" - על האתר]... וכל האורות **הקדושות הכלולות** [א"ה: צ"ע שבכ"מ - כמו באגה"ק סכ"ו, כ"ז - 'אורות' הן בלשון זכר] בקדושת זה השבט, **ואהיה מלובש בקדושת זה השבט** [נשמט מפני הדומות, וכבר העירו עי"ז]...". (ומציינין לזוהר ח"ג קצוב וד"ת מונקאטש ח"ב אות ג.)

21) למרות שמוזכר שם "שבאם אני עבדך משבט..." והוא איננו משבט זה, כיוון שזה שייך ל'עִיבוֹר' (דהיינו גילוי מסויים

מנשמה אחרת בתוך נשמת־הוא, הנשארת בדרגתה), הוראת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע, היום־יום שם, ספר־המנהגים

שם, לוח כולל־חב"ד. 'בשערי הלכה ומנהג' אור"ח ח"ב עמ' פ נתבאר, שהשייכות היא **וודאית** לכל אחד ואחד מישראל, ורק

שבאם זהו שבטו, אזי השייכות וההמשכה הן באופן נעלה יותר (בשורת מנחת־אלעזר ח"ה סי' ב כתב שלא יאמרו כהן ולוי את

היה"ר, אבל בפתח־אזוטא הל' פסח סי' א אות ו הוכיח שגם הם יכולים לומר זאת).

22) 'שערי הלכה ומנהג' אור"ח ח"א עמ' רכ, ע"פ סדר ברכת־הנהנין שבסידור אדמוה"י. וכן הוא ע"ד הקבלה, ברכי־יוסף סי' רכו ס"ק ב. ולפלא שממשיכים להדפיס גם השתא בלוח כולל־חב"ד (ע"פ קצות־השולחן סי' סו בבדי־השולחן ס"ק יח) שניתן

לברך ברכה זו גם בחודשי אדר או אייר, ללא כל הסתייגות. וראה אנציקלופדיה־תלמודית כר ד עמ' שנה, ציון 98.

23) היו שבירכו ברכה זו ברוב עם, ראה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' ה. ובפרט ע"פ המבואר בס' מורה־באצבע להחיד"א אות קצט ע"פ הזוהר שכוונת הברכה היא לתיקון נשמות שנתגלגלו

בדומם וצומח ויבקשו עליהן רחמים.

לעניין ברכה בשבת, ראה שו"ת יחוה־דעת ח"א סי' ב שאין בזה איסור, ותלוי במנהג המקום, וש"נ.

בשו"ת מהרי"ל (הישנות) סי' קמג נקט בפשיטות שמי שלא בירך בראייה ראשונה מברך בראייה שנייה. בבדי־השולחן שם

הבין בסדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ד שאין לברך, אבל מפשטות הלשון הכוונה רק לשלול ברכה **נוספת** באותה שנה (וכמו

הבלחה יג וכו' שלא כותבים כך. ובפרט שההלשון שם "אינו **חוזר** ומברך" משמע שכן מברך לראשונה). וראה בה באריכות

בשו"ע הקצר פרק פז ס"ג ובהערתו.

10) שו"ע אדמוה"י סימן תכט ס"ח.

11) כנדפס בסידורים מאז שנת תשל"ח. ראה ביורו בעניין זה ב'התקשרות' גיליון שכת עמ' 18.

12) סידור אדמוה"י, לפני 'למנצח' זה.

13) הנאמרים רק ביום שאומרים בו תחנון, כמבואר (בשו"ע רבינו סי' רפד סי"ד וסי' רצב ס"ז), ובפסקי הסידור כל אחד במקומו.

14) לוח כולל־חב"ד, משו"ע אדמוה"י סי' תכט ס"ט.

15) 'שערי הלכה ומנהג' אור"ח ח"ב עמ' עז.

י"א שבהקפדה לומר בכל יום את הנשיא שלו, יש סגולה שלא ישכח באחד הימים לספור ספירת־העומר. שמעתי מאבי מורי ז"ל בשם הרה"ג הרה"ר ח"י חיים־שאלו ברוך ע"ה.

16) אין מנהגו לקרוא מתוך ספר־תורה. גם בימי הקריאה אין לגלות הס"ת ולקרוא פרשת הנשיאים מתוכו. ובפרט בש"ק, שפרשת הנשיאים צ"ל אחר תפילת המוספין דווקא - 'שערי הלכה ומנהג' שם.

17) ובינם עיש בו תפילת מוסף, אחרי תפילת מוסף, שתדירה ומקודשת יותר מקריאת הנשיא - שם עמ' עט.

18) ד"תדיר קודם", וראה 'אוצר מנהגי חב"ד' (ניסן־סיוון) עמ' ג, שכן נהג הרבי בשנת תשכ"ז. ומתברר שבדרך־כלל אמר הרבי את התהילים מייד אחרי התפילה, וא"כ אמר את הנשיא רק לאחר מכן. וכך היה גם בשנת תש"נ, להוציא יום ראשון וא"ו

ניסן ויום ש"ק י"ב ניסן, שבהם ראו ורשמו ביומנים שלאחר אמירת שיעור התהילים הוימי סגו הרבי את ספר התהילים

ופתח שוב את הסידור במקום קריאת־התורה [=לומר את הנשיא] (תודה להרב מנחם שי' דוברובסקין, מגדל העמק), ולא

כפי שכתבנו אשתקד. (ומה שב'היום יום' דר"ח ניסן נדפסה ההוראה לומר את הנשיא' קודם סדר שיעורי חת"ת היומי, הרי לא תמיד שכנתבה הוראה לפני שיעורי חת"ת הכוונה

בזה שצריך לקיים זאת לפני אמירת השיעורים הללו (ראה למשל ב'היום יום' ל' מנ"א, כ"ה אלול) ועצ"ע - הרב שבת

שי' פרידמן, צפת).

יום התחלת הנשיאות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע³⁰.

יום התוועדות.

כל אחד ואחת, אנשים נשים וטף, ינצלו 'עת רצון' זו, כרי: א) ללמוד פרק משנה המתחיל באות אחת משמו הקדוש (על-כל-פנים פרק אחד)³¹. ב) להוסיף³² בלימוד תורתו של בעל ההילולא³³, ש"עיקר גילוי החסידות באופן של הבנה וההסברה נתחדש על-ידו, ונתכנה 'הרמב"ם דתורת החסידות'³⁴. ג) להוסיף בעבודת התפילה. ד) להוסיף בנתינת צדקה, ומה טוב - לעניין השייך לעבודתו המיוחדת של בעל ההילולא או למוסדות העוסקים בעבודתו, ש"עיקר חידושו - בייסוד ישיבת תומכי-תמימים, שבה מודגשת שלימות התורה" נגלה וחסידות כאחד³⁵, ו"על-ידו התחילה עיקר הפצת תורת החסידות חוצה"³⁶, ובעבודת רבותינו נשיאינו ממלאי מקומו. ה) לקיים התוועדות של שמחה, שבה יקבלו עליהם הנאספים החלטות טובות בענייני תורה ומצוות³⁷.

הרה"ק ר' לוי-יצחק שניאורסאהן נ"ע, אביו של הרבי, והקימו במקום אוהל מאותן האבנים שהועברו מהאוהל הישן. 'אשכבתא דרבי' עמ' 151, ומשם ב'תולדות לוי-יצחק', הוצאת קה"ת, כפר-חב"ד תשנ"ה, ח"א עמ' 287.
30) ראה לקוטי-שיחות, כרך ד, עמ' 1293 בהערה. כרך יב עמ' 146 בהערה 1. כרך לב, עמ' 23 הערה 38. ספר-השיחות תשמ"ח ח"א עמ' 347 הערות 8, 7.
31) ע"פ לקוטי-שיחות, כרך כא, עמ' 296.
32) ע"פ 'התוועדיות' תשמ"ז ח"ב, עמ' 286, מוגה.
33) ע"פ שיחות-קדש תשנ"ב, עמ' 382.
34) לקוטי-שיחות, כרך ז, עמ' 277, 209.
35) לקוטי-שיחות, כרך כ, עמ' 67. כרך כז, עמ' 25. 'התוועדיות' תשמ"ז ח"א, עמ' 495, 310.
36) לקוטי-שיחות, כרך כ, עמ' 389. וראה שם, כרך כב, עמ' 186.
37) ע"פ הוספות לשיחה הנ"ל בהערה 25, שם עמ' 292. וראה לקוטי-שיחות, כרך כא, עמ' 276.

גם נשים מברכות²⁴. מברכים רק על אילנות מאכל²⁵. לכתחילה יש להשתדל שיהיו לפחות שני אילנות²⁶. מי שלא הספיק לברך בעוד הפרחים על האילנות, לא יברך אחרי-כך על הפירות²⁷.

יום רביעי

ב' בניסן

יום ההסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר רבנו שלום-דובער נ"ע מליובאוויטש, אדמו"ר מוהרש"ב, דור חמישי לנשיאי חב"ד²⁸, בשנת תר"פ, בעיר רוסטוב על נהר דון, ושם מנוחת-כבוד²⁹.

24) נסמן בשו"ע הקצר שם סי"א.

25) ראה הדעות בזה בשו"ע הקצר שם סי"ה ובהערות. דעת הרמב"ם, הטושו"ע והפוסקים שהביא בלקוטי-שיחות, כרך כג, עמ' 116 הערה 33 (וכפי שנראה שהכריע שם) שצ"ל אילני פרי דווקא. ורק שהעיר על השמטת אדמוה"ז מסדר ברה"נ, וסיים 'ואכ"מ' בקשר להשמטות כיו"ב שם.
לענין אילנות שעודם בשנות ערלה, בגליון רע"א סי' רכו מסתפק בזה, אבל רבים פסקו לברך, ראה הגדה של פסח 'חזון עובדיה' עמ' יד משו"ת דובב-מישרים ח"ג סי' ה וחלקת-יעקב ח"ב סי' כז ועוד.

26) כף-החיים סי' רכו ס"ק ב ובדי-השולחן סי' סו ס"ק יח.
27) ואפילו בלא שם ומלכות, כיוון שבלוח ברכת-הנהנין (פי"ב הכ"ג) כ' אדה"ז שאם נפל הפרח וגדלו הפירות טוב לברך בלא שם ומלכות, ובסדר ברה"נ השמיט זאת. 'ביאור סדר ברה"נ' עמ' 445.

28) הנשיאות החלה בשנת תרמ"ג, אך קבלת עול הנשיאות בכל הפרטים היתה רק בשנת תרנ"ד, ראה 'ספר התולדות - אדמו"ר מהורש"ב', הוצאת קה"ת, כפר-חב"ד תשל"ו, עמ' 34. וראה הערה 1 בפתח דבר לספר המאמרים תרמ"ג-ד.
29) פרשת ימי חיוו האחרונים בעלמא דין והסתלקותו נדפסה בס' 'אשכבתא דרבי', ברוקלין תשל"ו, ועוד.
בחורף תרצ"ט, כיוון ששלטונות העיר עמדו להרוס את בית-העלמין, הועבר גופו הק' לבית-העלמין החדש שבאותה העיר מתוך מסירת-נפש ע"י מניין מאנ"ש, על-פי הוראות תלמידו

לזכות

אנשי החסד הדגולים

הרה"ח ר' אברהם משה דייטש והרה"ח ר' גבריאל גופין שיחי

ולע"נ האחים הרה"ח ר' זלמן יודא ור' יוסף יצחק,

בני הרה"ח ר' שלום ישעי' ע"ה דייטש